

МОНГОЛ УЛС: АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН 2016

(2015 оны статистик мэдээлэл ашиглав)

www.aimagindex.mn

The Asia Foundation

Хэрэгжүүлэгч

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ДАА 339
ННА 65.012.2
А-365

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН

УЛААНБААТАР ХОТ
2017

ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО,ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН СУДАЛГААНЫ ТӨВ

Сан бизнес центр 9-р давхар,
Ерөнхий сайд Амарын гудамж 29,
Сүхбаатар дүүрэг,
Улаанбаатар хот,
Монгол Улс

Утас: 976-11-321927
Факс: 976-11-321926

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлангийн цахим хуудас: www.aimagindex.mn
Цахим шуудан: info@ecrc.mn
Цахим хуудас: www.ecrc.mn
Фейсбүүк хуудас: <https://www.facebook.com/ecrcmn>
Твиттер хуудас: <https://twitter.com/ursulduhchadvar>

ISBN 978-99978-0-609-3

© Зохиогчийн эрх хуулиар хамгаалагдсан. Бүтээлийг зөвшөөрөлгүйгээр бүтнээр болон хэсэгчлэн хувилах, нийтлэх, ямар нэг хадгалах системд оруулахыг хориглоно.

ӨМНӨХ ҮГ

Эдийн засгийн бодлого өрсөлдөх чадварын судалгааны төв нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг судалж эхэлснээс хойш эдүгээ 5 дахь тайлангаа гаргаж байна.

Өнгөрснөө хэмжиж, ирээдүйгээ төлөвлөхөд үл суурьтай судалгаа, мэдээлэл зайлшгүй хэрэгцээтэй болдог. Ийм ч учраас өрсөлдөх чадвар нь өргөн утгаараа үр ашиг болон сонголтын тухай судалдаг. Гэхдээ бүх талаараа үр ашигтай ажиллах нь өрсөлдөх чадварыг сайжруулна гэсэн үг бас биш юм. Өөрөөр хэлбэл “Хэнд ч хэрэггүй зүйлийг үр ашигтай хийхээс хэрэггүй юм үгүй” хэмээн орчин цагийн менежментийн эцэг гэгддэг Питер Дракерын хэлсэнтэй утга ижил. Үүнээс үүдэн зөв сонголт хийх тухай ойлголт урган гарч ирдэг.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан нь яг л энэ зарчмын дагуу хөгжлийн зөв сонголт хийхэд тань хэрэг болохуйц мэдээллүүдийг агуулж байна. Тухайлбал, аймаг бүрийн давуу болон сул талууд, хамгийн ихээр хувьсан өөрчлөгдөж буй үзүүлэлтүүд болон тулгамдаж буй асуудлуудыг энэхүү тайланд тусгаснаараа онцлог.

Үүний зэрэгцээ өрсөлдөх чадварыг сайжруулахад хувийн хэвшлийн үүрэг оролцоо чухал нөлөөтэй байдаг. Учир нь нэмүү өртгийг ихэнхи тохиолдолд төр биш хувийн хэвшил бий болгодог. Энэ ч утгаараа аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайланд аймгуудын бизнес эрхлэгчдийг хамруулж, тэдний үнэлэмж болон санаа бодлыг тусгасан.

Эдийн засгийн бодлого өрсөлдөх чадварын судалгааны төвийн зүгээс судалгааны ажил хийхийн зэрэгцээ жил жилийн “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан”-ийн үр дүнд суурилан бүсийн өрсөлдөх чадварын чуулганыг зохион байгуулж хэвшиж байна. Тухайлбал 2015 онд “Зүүн бүсийн өрсөлдөх чадварын чуулган”-ыг Сүхбаатар аймагт, 2016 онд “Говийн бүсийн өрсөлдөх чадварын чуулган”-ыг Дундговь аймагт зохион байгуулсан. Бүсийн чуулган зохион байгуулах нь хил залгаа аймгууд хамтын ажиллагаагаа сайжруулан, давуу болон сул талуудаа хамтдаа тодорхойлж хөгжилд илүү хурдтай хүрэх боломжийг олгож байна.

Энэ дашрамд, манай тайланг гаргахад бодитой дэмжлэг үзүүлсэн АНУ-ын Азийн сан, ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачилга төсөлд гүн талархал илэрхийлье. Мөн статистикийн тоо мэдээллээр ханган, хамтран ажилласан бүх байгууллага, хувь хүмүүст талархал илэрхийлж байна.

Сайн үйлс дэлгэрэх болтугай.

Пунцагийн Цагаан

Удирдах зөвлөлийн дарга

СУДАЛГААНЫ БАГ

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв

Удирдах зөвлөлийн дарга	П.Цагаан
Ерөнхий захирал	Б.Лакшми
Дэд захирал	И.Одончимэг
Судлаач	Ч.Ганбат
Судлаач	Э.Тунгалаг
Судлаач	Э. Золбаяр
Судлаач	Х.Есөнчулуу
Судлаач	Х.Отгон-Эрдэнэ
Олон нийттэй харилцах ажилтан	Патрик Галлус

www.ecrc.mn

www.aimagindex.mn

ӨМНӨХ ҮГ

Хүндэт уншигчид аа,

Монгол Улс шиг харьцангуй жижиг мөртлөө нээлттэй эдийн засгийн хувьд өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх бодлого нь тогтвортой нийгмийн ба эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, иргэдийн амьжиргааг сайжруулах, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг тэтгэхэд зайлшгүй шаардлагатай. Мэдээж өсөлт бий болгоход зөвхөн мөнгөний хөшүүрэг хангалттай биш юм. Юуны өмнө Монголын компаниуд хэмжээ, өмчлөлийн хэлбэр, салбараас үл хамааран өрсөлдөх чадвартай л байх хэрэгтэй.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв 2016 оны Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан хэвлэсэн нь аймгуудын өнөөгийн өрсөлдөх чадварын тухай үнэтэй мэдээллийг дахин гаргажээ. Судалгааны дүнгээс харахад өндөр бүтээмжийн хөдөлгөгч хүч болох өрсөлдөх чадвар нь тухайн компани зөвхөн Монголын зах зээл дээр ажиллаж байна уу, бүтээгдэхүүнээ гадагшаа экспортлож байна уу гэдгээс хамаарахгүй байна. Аль аль талбарт бүтээмжийг сайжруулахын төлөөх хүчин чармайлт шинэ бизнес, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ үүсгэх төдийгүй одоогийн бизнесүүдийн гүйцэтгэлийг сайжруулах хөшүүрэг болсноор үндэсний аж үйлдвэрийн суурийг хөгжүүлэх чухал механизм, арга хэрэгсэл болж байна. Өрсөлдөх чадвар нь голлон дотоодын зах зээлд чиглэж үйл ажиллагаа эрхэлдэг ч гэсэн хамаагүй ямар ч бизнес эрхлэгч, бизнесийн байгууллагад зайлшгүй шаардлагатай юм. Тэд ч өртөгийн хувьд өрсөлдөх чадвар, менежментийн ур чадвар, мэдээлэл харилцаа, холбооны технологийг ашиглах, инноваци хийх чадавх зэргээ нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Учир нь өрсөлдөх чадвар нэмэгдвэл тогтвортой өсөлтийг бий болгож, хүн бүрийн аж амьдрал, амьжиргааг сайжруулна.

Энэхүү тайланд ашигласан шалгуур үзүүлэлтийн багц нь үндэсний өрсөлдөх чадвар бол боловсрол, бизнес сэтгэлгээ, технологийн дэд бүтэц, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээ ба татвар зэрэг олон төрлийн хүчин зүйлсийг хамарсан өргөн хүрээний ойлголт гэдгийг онцлон харуулж байна. Мэдээж зарим үзүүлэлтийг зөвхөн үндэсний бодлогоор л өөрчлөх боломжтой. Нөгөө талаас аймгууд өөрсдийн орон нутагт дэмжлэгт орчныг бүрдүүлж өрсөлдөх чадварыг сайжруулах олон боломж байна. Эцэстээ Монгол улсын үндэсний ба эдийн засгийн нийт өрсөлдөх чадвар нь бүс нутгуудын өрсөлдөх давуу тал, хамгийн чухал нь хүмүүсийн нэгдмэл хүч чадлаас бий болно. Хүмүүс л өрсөлдөх чадварыг сайжруулах эх үүсвэр бөгөөд өрсөлдөх чадвар нэмэгдсэнээр бий болж байгаа орлого, ажил эрхлэлтийн ачаар сайжирсан амьдралын түвшин, чанарын ашиг хүртэгч нь билээ. Өөрөөр хэлбэл ЭЗБӨЧСТ-ийн тодорхойлсноор: Хорин нэгэн аймаг бол хорин нэгэн хөгжлийн боломж юм.

Др. Штефан Ханселманн

ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн
Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачлага хөтөлбөрийн захирал

EPCRC
ECONOMIC POLICY AND COMPETITIVENESS
RESEARCH CENTER
ЭДИЙН ЗАСГИЙН БИДЭЛЭГ, ӨРСӨЛДӨХ
ЧАДВАРЫН СУДАЛГААНЫ ТӨС

ДЭМЖИГЧ БАЙГУУЛЛАГУУД

The Asia Foundation

Азийн Сан

германы
хамтын ажиллагаа
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Харилцуулагч
giz

Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

ХБНГУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг
Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачлага
хөтөлбөр

Innovating for success

Newcom
Group

Ньюком групп

MobiCom

Мобиком корпораци

Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
Орон нутаг дахь салбар танхимууд

СТАТИСТИК МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ СУРВАЛЖ

Үндэсний
СТАТИСТИК

Үндэсний статистикийн хороо

Mongol Bank

Монголбанк

ГАРЧИГ

Товчилсон нэрсийн жагсаалт	9
ӨРСӨЛДӨХҮЙЦ АЙМАГ	10
СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ,АРГАЧЛАЛ.....	13
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ	19
Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс.....	20
Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээ 2016.....	21
Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ.....	27
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ.....	31
СТАТИСТИК ХҮСНЭГТҮҮД.....	117
1.Эдийн засгийн тамир тэнхээ	119
2. Засаглалын үр ашиг.....	131
3. Бизнесийн үр ашиг.....	142
4. Дэд бүтэц	153
БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ЭМЗЭГ БАЙДЛЫН ОЛОН ХУВЬСАГЧТАЙ ХЭМЖҮҮР	175
ХАВСРАЛТ	185
Өрсөлдөх чадвар судлалын тухай ерөнхий ойлголт.....	186
Мэдээллийн эх сурвалж,тайлбар.....	188

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал

АРХАНГАЙ	32
БАЯН-ӨЛГИЙ	36
БАЯНХОНГОР	40
БУЛГАН	44
ГОВЬ-АЛТАЙ	48
ГОВЬСҮМБЭР	52
ДАРХАН-УУЛ.....	56
ДОРНОГОВЬ	60
ДОРНОД	64
ДҮНДГОВЬ	68
ЗАВХАН	72
ОРХОН	76
ӨВӨРХАНГАЙ	80
ӨМНӨГОВЬ	84
СҮХБААТАР	88
СЭЛЭНГЭ	92
ТӨВ	96
УВС	100
ХОВД	104
ХӨВСГӨЛ.....	108
ХЭНТИЙ	112

Товчилсон нэрсийн жагсаалт

ААН	Аж ахуйн нэгж
БОАЖЯ	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ДЦС	Дулааны цахилгаан станц
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэр
МБ	Монголбанк
МҮХАҮТ	Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ЭЗБӨЧСТ	Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв
ХБНГУ	Холбооны бүгд найрамдах Герман улс

ӨРСӨЛДӨХҮЙЦ АЙМАГ

Аймаг, орон нутгийн өрсөлдөх чадварыг харьцуулан, 180 үзүүлэлтийн дагуу хэмжин судалсан тайлан гараад даруй таван жил болжээ. Өрсөлдөх чадварт нөлөөлдөг том хүчин зүйлд эдийн засгийн үзүүлэлтүүд ордог. Тэгвэл сүүлийн таван жилийн хугацаанд гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 42 дахин буурч, төгрөгийн ам.доллартай харьцах ханш 2 дахин сулрав. Түүнчлэн энэ хугацаанд аймаг орон нутгийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ 82 хувиар өссөн. Харин Монгол Улсын эдийн засаг 2011 онд 17.5 хувийн өсөлттэй байсан бол 2016 онд 1 хувь болж буурсан. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүний дийлэнх хэсэг буюу 64.3%-ийг Улаанбаатар хотод үйлдвэрлэсэн хэвээр байна. Хэдий ийм боловч нийт хүн амын 54.3% нь оршин суудаг аймгууд Монгол Улсын хөгжилд чухал үүрэгтэй.

Аймаг тус бүрийн хөгжил чухал ч хөгжилд илүү хурдан хүрэх нэгэн дөт зам нь аймгуудын хамтын ажиллагаа юм. Өөрөөр хэлбэл бүс нутгийн онцлог, эдийн засгийн боломж, дэд бүтэц, нөөцдөө түшиглэн хамтарсан төсөл, хөтөлбөр санаачилж дэмжин ажиллах нь цаашид үр дүнтэй.

Аливаа улс үндэстний хувьд ард иргэдийнх нь амьдралын чанар буюу иргэдийн орлого, ажлын байр, тэдэнд хүрч буй үйлчилгээ нь нэн тэргүүнд тавигддаг. Иргэн бүрийн амьдралын чанарыг сайжруулахад төрийн зүгээс судалгаа, шинжилгээ тоон баримт дээр суурилсан зөв, тогтвортой бодлого хэрэгтэй.

Иймд аймаг орон нутгийн бодлого боловсруулагчид болон бизнес эрхлэгчид бодлогоо боловсруулахад уг тайлан хэрэгцээт мэдээллийн эх сурвалж байна хэмээн итгэж байна.

Тайлангаас дараах зүйлсийг харах боломжтой.

Давуу болон сул тал:

Аймаг бүрийн давуу болон сул талыг эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг болон дэд бүтэц гэсэн үндсэн дөрвөн хүчин зүйлийн 180 гаруй шалгуур үзүүлэлтээр харьцуулан харах.

Өсөлт болон бууралт:

Аймаг тус бүр сүүлийн жилүүдэд ямар үзүүлэлтүүд буурсан болон өссөн гэдгийг

хэмжихийн тулд аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан жил бүр тогтмол гардгаас гадна өмнөх жилтэй харьцуулахад хамгийн их өссөн болон буурсан 20 үзүүлэлтийг гаргадаг.

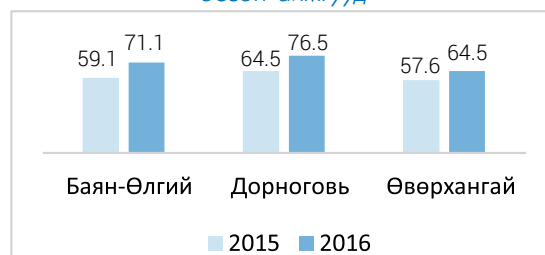
Энэ жилийн тайлангаас харахад:

Сүүлийн 5 жил Орхон, Дархан-Уул, Өмнөговь, Сүхбаатар зэрэг аймгуудын өрсөлдөх чадварын оноо харьцангуй өндөр байгаа бөгөөд өөрсдийн эрэмбээ хадгалсаар байна. Энэ жилийн тайланд ч мөн Орхон аймаг тэргүүлсээр байгаа бол удаах эрэмбэд Өмнөговь, Дархан-Уул аймгууд орлоо. Харин сүүлийн байруудад Архангай, Дундговь, Говь-Алтай аймгууд эрэмбэлэгдлээ. Өрсөлдөх чадвар сайтай аймгуудад ажиглагдаж байгаа нийтлэг шинж нь үйлдвэрлэл, дэд бүтэц хөгжсөн ажлын байр болон хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бусад аймгуудтай харьцуулахад харьцангуй сайн бүрдүүлсэн байв. Судалгааг хийж эхэлсэн 2012 онд Орхон аймаг 100 оноогоор тэргүүлж, Дундговь аймаг 27 оноотойгоор сүүлд эрэмбэлэгдэж байсан бол энэ жил Говь-Алтай аймаг 47 оноотойгоор сүүлд эрэмбэлэгдэв.

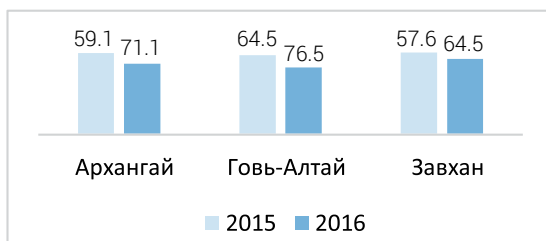
Өрсөлдөх чадварын онооны хувьсал хамгийн их байгаа аймгууд:

Энэ жил Дорноговь, Өвөрхангай, Баян-Өлгий зэрэг аймгууд өрсөлдөх чадварын оноогоо хамгийн ихээр ахиулсан бол Архангай, Говь-Алтай, Завхан аймгууд хамгийн их бууралттай нь байв. Дорноговь аймгийн хувьд засаглал болон дэд бүтцийн үзүүлэлтүүд, Өвөрхангай аймгийн хувьд эдийн засаг, бизнесийн орчны үзүүлэлтүүд өссөн нь илүүтэйгээр нөлөөлөв. Архангай аймгийн эдийн засаг болон дэд бүтцийн зарим үзүүлэлтүүд, Говь-Алтай аймгийн бизнесийн орчин болон дэд бүтцийн зарим үзүүлэлтүүд буурсан нь өрсөлдөх чадварын оноо буурахад түлхүү нөлөөлжээ.

Зураг-1: Өрсөлдөх чадварын оноо ихээр өссөн аймгууд

Зураг-2: Өрсөлдөх чадварын оноо ихээр буурсан аймгууд

Дашрамд хэлэхэд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг тодорхойлоход ашигласан 180 гаруй үзүүлэлтүүдийн талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг www.aimagindex.mn вебсайтаас харах боломжтойг дуулгахад таатай байна.

Бизнес эрхлэгчдэд тулгарч буй бэрхшээл:

Судалгааг гүйцэтгэх явцдаа нээлттэй хэлбэрээр

авсан “Аймгийн хөгжил, өрсөлдөх чадвар, бизнесийн орчинг сайжруулахад тулгамдаж буй асуудал, төрийн зүгээс анхаарвал зохих 5 гол үйл ажиллагааг нэрлэнэ үү?” гэсэн асуултад хариулсан нийт 21 аймгийн бизнес эрхлэгчдийн дунд доорх дөрвөн хариулт хамгийн их давхардаж байв.

1. Бизнес эрхлэгчдийг татвар болон зээлийн бодлогоор дэмжих
2. Банкуудын зээлийн хүүг бууруулах
3. Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх
4. Төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг сайжруулах

Эцэст нь энэхүү тайланг ашиглан аймаг орон нутгийн удирдлагууд, бизнес эрхлэгчид бусад аймгуудтай хамтран ажиллах шинэ гарц, сэдлийг олон өөрсдийн амжилт бүтээлд ахиц гаргана хэмээн итгэж байна.

СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ, АРГАЧЛАЛ

Судалгааны зорилго, ач холбогдол

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгааны зорилго нь Монгол Улсын 21 аймгийн хөгжлийн өнөөгийн түвшинг харьцуулан үнэлэх, аймгуудын өрсөлдөх чадварыг цогц байдлаар тодорхойлоход оршино. Судалгаагаар аймаг бүрийн хөгжлийн давуу ба сул талыг тодорхойлж, өрсөлдөх чадварын боломж, чадавхийг үнэлэн тогтвортой, урт хугацааны хөгжлийн бодлого боловсруулахад ашиглахуйц өргөн хүрээний мэдээллийн сан бүрдүүлнэ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулж, өрсөлдөх чадварын чиг хандлагыг тодорхойлохоос гадна тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварыг хойш татаж буй эсвэл дээшлүүлж буй үзүүлэлтүүдийг тогтоож, өрсөлдөх чадварын давуу, сул талыг үнэлэх боломж олгож буй нь энэхүү судалгааны давуу тал юм. Ингэснээр аль аймаг яагаад өрсөлдөх чадварын хувьд бусдаас сайн, эсвэл сул байгааг ойлгож мэдэх, тухайн аймаг давуу талаа хэрхэн ашиглаж болох, хөгжлийг хойш татаж буй сул талаа хэрхэн шийдвэрлэх шийдлийг олоход чухал эх үүсвэр болох юм.

Өрсөлдөх чадварын талаарх ойлголт нь харьцангуй шинэлэг бөгөөд бусдаас давуу байдлыг судлахаас илүүтэй тухайн улс, аймаг өөрийн нөөц боломжоо хэрхэн үр дүнтэй ашиглаж, өөрийн гэсэн өрсөлдөх чадварыг бий болгож, амьдрах, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэхийг судалдаг. Тиймээс ч бид аливаа аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварыг дэмжин хадгалах таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэх, түүнийгээ тордон сайжруулж буй байдлыг дүгнэж, бусад аймагтай харьцуулан эрэмбэлсэн. Өөрөөр хэлбэл, тухайн аймаг өөрийн нөөц, боломж, онцлог давуу талаа

зохистой удирдаж, аж ахуйн нэгжүүдээ бүтээмж өндөртэй ажиллах, ард иргэдээ чинээлэг хангалуун амьдрах боломжоор хангаж чадаж байна уу? гэдэгт энэхүү тайлан хариулт өгч байна.

Дашрамд дурдахад, уг судалгаа нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулан судалж буй тул өрсөлдөх чадвараараа тэргүүлсэн аймгуудыг өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгож болохгүй. Харин тэдгээр аймаг өрсөлдөх чадвараараа бусдаас харьцангуй илүү байгаа ч өөрийн өрсөлдөх чадварын сул үзүүлэлтүүдийг сайжруулах давуу талаа ашиглан илүү хурдтай хөгжих хэрэгтэйг харуулна. Үүний адилаар өрсөлдөх чадвараар сүүл мушгисан аймгуудын хувьд ч тухайн аймгууд өрсөлдөх чадвар муутай гэхээс илүү бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвараар сул байна хэмээн ойлгож, бусад аймгаас хэрхэн суралцах, өөрийн өрсөлдөх чадварыг ямар үзүүлэлтүүд хойш татаж буйг тодорхойлж, тэдгээрийг сайжруулахад анхаарах нь зүйтэй.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан нь бодлого боловсруулагчдын хувьд аймгуудын өнөөгийн хөгжлийн түвшин, нөхцөл байдлыг бодитоор харж, орон нутгийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн илүү үр ашиг бүхий шийдвэр гаргахад тус болохуйц мэдээллийн эх үүсвэр, гарын авлага байх юм. Түүнчлэн аймгийн удирдлагууд өөрийн бодлого шийдвэрүүдийн хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэх, бусад аймагтай харьцуулах, туршлага судлах боломжтой болж буй. Мөн ажил хэрэгч хүмүүс бизнесийн болон хөрөнгө оруулалтын аливаа шийдвэр гаргахдаа орон нутгийн талаарх найдвартай бөгөөд цогц мэдээллийг энэхүү тайлангаас авч болох билээ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хэмжих үзүүлэлтүүд

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг зөвхөн ДНБ-ий хэмжээ,ажилгүйдлийн түвшин төдийгөөр хэмжин харьцуулах боломжгүй. Учир нь тухайн аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, иргэдийн амьжиргаанд эдийн засаг, улс төр, нийгмийн болон соёлын гэх мэт олон хүчин зүйл нөлөөлж байдаг.

Энэхүү судалгааны хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэн эрэмбэлэхдээ ЭЗБӨЧСТ-өөс Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төвтэй хамтран гаргадаг Монгол Улсын өрсөлдөх чадварын тайлан судалгааны аргачлалын дагуу 4 бүлэг үзүүлэлтээр хэмжсэн ба аймгуудын онцлог шинжийг тусгах, илүү дэлгэрэнгүй харьцуулалт хийх үүднээс бүлэг доторх шалгуур үзүүлэлтүүдийг өөрчлөн тохируулсан болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ, Засаглалын үр ашиг, Бизнесийн үр ашиг, Дэд бүтэц гэсэн үндсэн 4 бүлэг, тэдгээрийг нарийвчлан үнэлэх тус бүр 4 дэд бүлэг буюу нийт 16 дэд бүлгийн хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг олон талаас нь тодотгон харуулах 181 шалгуур үзүүлэлт ашиглалаа.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ бүлэгт тухайн аймгийн эдийн засгийн ерөнхий байдлыг макро эдийн засаг,эдийн засгийн салбаруудын хөгжил, хүн амын амьжиргааны түвшин, хөдөлмөр эрхлэлт гэсэн 4 дэд бүлэг, нийт 38 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн.

Засаглалын үр ашиг бүлэгт өрсөлдөх чадварыг дэмжих аймгийн удирдлагын бодлого шийдвэр, түүний цар хүрээг аймгийн төсөв, институцийн тогтолцоо, бизнесийн эрхзүй, нийгмийн тогтолцоо гэсэн 4 бүлэг бүхий 33 шалгуур үзүүлэлтээр нарийвчлан үнэлсэн болно.

Бизнесийн үр ашиг бүлэгт аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үр ашигтай, хариуцлагатай, шинэлэг үйл ажиллагаа явуулах чадамжийг судлахын тулд бизнесийн орчин, хөдөлмөрийн зах зээл,бүтээмж,санхүү,менежментийн хэвшил гэсэн 4 дэд бүлэг,34 шалгуур үзүүлэлт ашиглав.

Бизнесийн хэрэгцээг хангах, ард иргэдийн амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах дэд бүтцийн хөгжлийг үндсэн дэд бүтэц,технологийн дэд бүтэц, боловсрол, соёл ба эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин гэсэн 4 дэд бүлгийн хүрээнд 76 шалгуур үзүүлэлтээр тодорхойллоо.

Ийнхүү аймгуудын өрсөлдөх чадварыг нийт 181 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн бөгөөд энэ нь өрсөлдөх чадварыг тал бүрээс нь илүү тодорхой үнэлэх боломж олгож, аль нэг үзүүлэлт ташаа ойлгогдохоос сэргийлэх ач холбогдолтой буюу аль нэг үзүүлэлтийн ерөнхий үнэлгээнд үзүүлэх нөлөө хязгаарлагдмал байна. Эдгээр үзүүлэлтийг аймгуудын түвшинд, 21 аймаг тус бүрээр гаргаж өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбийг тооцсон болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ	Засаглалын үр ашиг	Бизнесийн үр ашиг	Дэд бүтэц
<ul style="list-style-type: none"> Эдийн засаг Эдийн засгийн салбарууд Хүн амын амьжиргааны түвшин Хөдөлмөр эрхлэлт 	<ul style="list-style-type: none"> Аймгийн төсөв Институцийн тогтолцоо Бизнесийн эрхзүй Нийгмийн тогтолцоо 	<ul style="list-style-type: none"> Бизнесийн орчин Хөдөлмөрийн зах зээл,бүтээмж Санхүү Менежментийн хэвшил 	<ul style="list-style-type: none"> Үндсэн дэд бүтэц Технологийн дэд бүтэц Боловсрол,соёл Эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин

Мэдээллийн эх үүсвэр

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгаа нь дээр тодорхойлсон өрсөлдөх чадварыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийн мэдээллийг хоёр төрлийн эх үүсвэрээс бүрдүүлсэн. Үүнд:

- Статистик мэдээлэл
- Удирдах ажилтны санал асуулга

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэх нийт 181 шалгуур үзүүлэлтийн ойролцоогоор 2/3 нь буюу 102 нь статистик мэдээлэл, 1/3 нь буюу 79 нь санал асуулгын мэдээлэл байна. Статистик мэдээллийн 25 хувь буюу 29 нь ерөнхий мэдээлэл байх ба өрсөлдөх чадварын индексийн тооцоололд ордоггүй, нэмэлт мэдээлэл өгөх зорилготой үзүүлэлтүүд юм.

Статистик мэдээлэл нь өрсөлдөх чадварыг тодорхой хугацаанд (өнгөрсөн нэг жилд гэх мэт) хэмжиж харуулдаг ба өрсөлдөх чадвар ямар түвшинд байгааг (жишээ нь ДНБ-ий хувьд) илэрхийлдэг. Харин санал асуулгаар шууд хэмжихэд бэрх тоон бус үзүүлэлтүүдийг тодорхойлж, статистик үзүүлэлтээр хэмжих боломжгүй мэдээллүүдийг олж авдаг онцлогтой. Түүнчлэн санал асуулгын мэдээлэл нь тухайн статистик мэдээллүүдийг батлах, бодит байдлыг тодруулах, иргэд, хувийн хэвшлийнхэн тухайн үзүүлэлтийг хэрхэн үнэлж буйг харуулах ач холбогдолтой. Тиймээс “өнгөрсний дүр зураг” болдог статистик тоон үзүүлэлттэй харьцуулахад санал асуулга нь бодит байдалд илүү дөхөм, цаг хугацааны хувьд илүү шинэлэг байдаг.

Удирдах ажилтны санал асуулга

Удирдах ажилтны санал асуулгад хувийн хэвшлийн төлөөлөл буюу аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй бизнесийн байгууллагын дунд болон дээд шатны удирдах ажилтнууд хамрагддаг ба тухайн аймаг дахь бизнес эрхлэх таатай орчин, өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтүүдийн талаарх тэдний ойлголт, тухайн орчин дахь нөхцөл байдлыг бодитоор хэрхэн үнэлж буйг судалдаг.

Санал асуулгад оролцогч удирдах ажилтнууд туршлагатай, үйл ажиллагаа явуулж буй орчноо гүнзгий мэддэг зэргээс хамааран нийгэм, эдийн засгийн орчин, өрсөлдөх чадварын нөхцөл байдалд илүү бодитой үнэлэлт, дүгнэлт өгч чадна гэж бид үздэг.

Удирдах ажилтны санал асуулгын түүвэр судалгаанд Монгол Улсын 21 аймгийн бизнесийн байгууллагын удирдах ажилтнуудыг энгийн санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож хамруулсан. Түүврийн хэмжээг энгийн санамсаргүй, буцаалтгүй түүврийн аргаар тодорхойлж, аймаг бүрээс дунджаар 50 удирдах ажилтан, нийт 1050 оролцогчтойгоор түүвэр судалгааг явуулсан.

Санал асуулга нь нийт 79 хаалттай асуулт, 1 нээлттэй асуултаас бүрдэх ба судалгаанд оролцогчид хаалттай асуултуудад 1-10 хүртэлх шатлалтай хариултаас өөрийн санал хамгийн ихээр нийцэх үнэлгээг сонгох замаар байр сууриа илэрхийлнэ. 1-5 хүртэлх хариулт нь тухайн асуудлыг үнэлэх дүгнэлт сөрөг байгааг, 6-10 хүртэлх нь эерэг байгааг илтгэнэ. Нийт хариултаас үзүүлэлт бүрээр, аймаг тус бүрийн дундаж үнэлгээг тооцож, улмаар өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээг тооцоход ашиглана.

Өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбэ тооцох аргачлал

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцож, эрэмбэлэхдээ нийт 181 үзүүлэлтээс 153-ийг ашигласан (ерөнхий мэдээлэл болох 28 үзүүлэлт тооцоонд орохгүй) ба дараах алхмуудын дагуу тооцоолол хийгдсэн. Үүнд:

1. Стандартчилсан үнэлгээг тооцох

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх үндсэн суурь элемент нь үзүүлэлт бүрээр тооцсон стандартчилсан үнэлгээ юм. Энэ нь статистикийн мэдээлэл, санал асуулгын дүнгээр олж авсан ялгаатай хэмжигдэхүүн бүхий тоон мэдээллүүдийг харьцуулж болохуйц нэг төрлийн болгох ач холбогдолтой.

Стандартчилсан үнэлгээг үзүүлэлт бүрээр, аймаг бүрийн хувьд дараах томъёогоор тооцно.

$$STD(x) = \frac{x^i - \mu}{\sigma}$$

Энд:

x^i – i аймгийн шалгуур үзүүлэлт,

μ – x утгын дундаж

σ – x утгын стандарт хазайлт

Стандартчилсан үнэлгээг тооцоолохын өмнө үзүүлэлт бүрийн тархалтын хэлбэрийг тодорхойлж, хэвийн бус тархалттай тохиолдолд логарифм авсан утгаас стандартчилсан үнэлгээг тооцсон болно.

Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам тухайн үзүүлэлт өрсөлдөх чадварт эергээр нөлөөлж буйг илтгэх боловч зарим үзүүлэлтийн хувьд утгыг нь бууруулах тусам өрсөлдөх чадварт илүү эерэг нөлөө үзүүлдэг тохиолдол бий. Жишээ нь ядуурлын түвшин, эхийн эндэгдлийн түвшин гэх мэт үзүүлэлтийн стандартчилсан үнэлгээ бага байх тусам сайн. Тиймээс ийм төрлийн үзүүлэлтүүдийн хувьд стандартчилсан үнэлгээг (-1)–ээр үржүүлж тооцсон.

2. Үзүүлэлтүүдийг эрэмбэлэх

Тооцоонд хамрагдах 150 үзүүлэлт бүрийн стандартчилсан үнэлгээний энгийн дунджаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ. Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам өрсөлдөх чадвар сайтай байх буюу дээгүүр эрэмбэлэгдэнэ.

3. Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх

Үндсэн 4 бүлэг нь тус бүр 4 дэд бүлэгт хуваагдах бөгөөд стандартчилсан үнэлгээнд

тулгуурлан эдгээр 16 дэд бүлэг тус бүрийн дундаж стандартчилсан үнэлгээг аймаг бүрээр тооцох ба жигнэсэн дундаж ашиглана. Учир нь дэд бүлэг доторх үзүүлэлтийн тоо ялгаатай байх бөгөөд судалгааны үр дүнг бодитой, тэнцвэртэй байлгах үүднээс дэд бүлэг бүрийн эзлэх жинг дотроо хэдэн үзүүлэлттэйгээс үл хамааран тэнцүү ($16 \times 6.25\% = 100\%$) хэмжээтэй сонгоно. Ингэснээр дэд бүлгийн эзлэх жинг тогтмол барих боломжийг олгох төдийгүй статистик мэдээлэл дутуу, алдаатай тохиолдолд бусад бүлэгт нөлөөлөх боломжийг хааж, нийт үр дүнгийн найдвартай байдлыг өсгөдөг.

16 дэд бүлгээр тооцсон аймгуудын дундаж стандартчилсан үнэлгээнд суурилан 16 бүлгийн өрсөлдөх чадварын индексийг аймаг бүрээр дараах ерөнхий томъёогоор тооцоолно.

$$I = \frac{STD(x) - STD_{min}(x)}{STD_{max}(x) - STD_{min}(x)}$$

Энд:

I – өрсөлдөх чадварын индекс

$STD(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээ

$STD_{min}(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн бага утга

$STD_{max}(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн их утга

Өрсөлдөх чадварын 4 ерөнхий бүлгийн индексийг дэд бүлгүүдийн индексийн энгийн дунджаар, нэгдсэн индексийг 4 бүлгийн энгийн дунджаар тус тус тооцоолно.

4 бүлгийн индекс болон нэгдсэн индексийн дүнгээр аймгуудыг эрэмбэлэх ба индексийн утга хамгийн өндөр аймгийг 100 гэж тооцон аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг оноогоор илэрхийлж, утгын дарааллаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ.

Ерөнхий үнэлгээний эрэмбэ нь тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын байр бусад аймагтай харьцуулахад ямар байгааг харуулдаг. Өөрөөр хэлбэл өрсөлдөх чадвараар хамгийн дээгүүр эрэмбэлэгдсэн аймгийн хувьд тухайн аймаг өрсөлдөх чадвартай гэж тодорхойлохоос илүү тухайн аймаг бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайланг хэрхэн ашиглах вэ?

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг дараах ерөнхий хэсгүүдээс харах боломжтой. Үүнд:

1. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ (19-30 хуудас)

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ нь 21 аймгийн нэгтгэсэн эрэмбэлэлээс тодорхой харагдана. Аймгууд өрсөлдөх чадвар хамгийн сайтайгаасаа эхлэн эрэмбэлэгдэнэ.

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий ба үндсэн хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээнээс гадна өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйлс болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрээр өрсөлдөх чадварын үнэлгээг харж болно.

Өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйл бүрийн 4 дэд хүчин зүйл буюу нийт 16 дэд хүчин зүйлийн эрэмбийг энэ хэсэгт багтаасан. Дэд бүлгүүдийн эрэмбэ нь тухайн үндсэн бүлэг бүрийн эрэмбийг илүү тодруулан, нарийвчлан харуулах юм.

Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ

Энэ хэсэгт аймаг бүрийн өрсөлдөх чадварын үндсэн 4 хүчин зүйлийн үнэлгээг 21 аймгийн дундаж үзүүлэлттэй харьцуулан харуулна. Торон графикийн тусламжтайгаар тухайн аймаг ямар үзүүлэлтээр илт давуу болон сул талтай болохыг харах боломжтой.

2. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал (31-115 хуудас)

Энэ бүлэгт аймаг тус бүрийн эдийн засгийн ерөнхий байдал, өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ, өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ, тухайн аймгийн хөгжилд тулгарч буй саад бэрхшээл, шийдвэрлэх асуудлыг нэгтгэн харуулсан.

Түүнчлэн өрсөлдөх чадварын 4 үндсэн хүчин зүйл болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрийн 10 сул болон 10 давуу талыг тодотгон үзүүлсэн. Аймгийн эдийн засгийн орчин, ирээдүйн хөгжилд ач холбогдолтой өрсөлдөх чадварын давуу болон сул талыг тогтоох нь тун чухал. Учир нь тухайн аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварын хамгийн сайн, давуу талдаа тулгуурлан хөгжиж, баялгийг бүтээдэг. Түүнчлэн давуу талаа ашиглахын зэрэгцээ сул талаа хянаж, сайжруулах нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг сайжруулахад түлхэц болно.

Мөн аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулахаас гадна Өрсөлдөх чадварын хувьсал хэсгээс тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтийг өмнөх жилтэй нь харьцуулсан 25 өсөлт, 25 бууралтыг харах боломжтой.

3. Статистик хүснэгт (119-173 хуудас)

Энэ хэсэгт өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлсийг тодорхойлж буй шалгуур үзүүлэлтийг дэлгэрэнгүй багтаасан. Эндээс өрсөлдөх чадварт нөлөөлж буй 150 шалгуур үзүүлэлт бүрийн эрэмбэ, мэдээллийг харж болно.

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ

Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс

